POJIŠTĚNÍ VÝVOZNÍCH ÚVĚRŮ V SOUČASNÉ EKONOMICKÉ SITUACI

E+M

Arnošt Böhm, Kristýna Tůmová

Úvod

Mezinárodní obchod stejně jako v minulosti probíhá nyní v podmínkách výrazné internacionalizace a globalizace světové ekonomiky a využívání moderních technologií. Není to však vývoj přímočarý. Jsou období růstu a naopak i období poklesu ekonomické aktivity, přičemž v různých dobách se tyto výkyvy projevují různou intenzitou a zasahují různě velké části lidského společenství. Někdy je riziky ohrožena ekonomická aktivita jednotlivce (podnikatele či zaměstnance), jindy může jít o problémy širší společenské jednotky (firmy). Ve vývoji světové ekonomiky a jejich částí lze spatřit i úseky, kdy kumulace rizik a jejich intenzita vyústí do ekonomické krize jednotlivých států. K tomu dochází, zejména v zemích třetího světa poměrně často, a to i v dobách, kdy celkový vývoj světové ekonomiky je hodnocen pozitivně.

Situace se však může zhoršit tehdy, když se latentní rizika provázející ekonomický vývoj vyspělých zemí, zejména těch největších, promění v rizika reálná. Pak se motorem eskalace ekonomických problémů stávají právě tyto ekonomiky s tím, že jejich problémy se přenášejí do celé světové ekonomiky a ohrožují plynulost globálních toků zboží a finančních prostředků a celosvětově podvazují rozvoj mezinárodního obchodu.

V těchto situacích se výrazně zvyšuje „úvěrová obezřetnost" bank a to (jak ukazuje situace roku 2009) může vyústit buď do výrazného snížení poptávky na světových trzích nebo do snížení platební disciplíny odběratelů/dlužníků v případě již uzavřených kontraktů. Obě tyto situace mohou mít závažné makroekonomické důsledky jak pro producenty, jejichž zboží či služby nenalézají na zahraničních trzích odpovídající poptávku, tak v konečných důsledcích i pro jejich zaměstnance.

Takový vývoj samozřejmě výrazně ohrožuje zejména malé, exportně orientované ekonomiky, které jsou životně závislé na poptávce po jejich produkci a službách. To se v plné míře týká i České republiky, která má malý a poměrně saturovaný vnitřní trh, nedostatek přírodních zdrojů a relativně vysoký stupeň specializace průmyslu.

Rozvoj mezinárodního obchodu je v podmínkách celosvětové ekonomické krize složitější než kdykoliv před tím. Je provázen novými riziky, která je třeba řešit s odpovídajícím využitím standardních ekonomických systémů, směřujících k podpoře odbytu, zejména vývozu. Vývoji těchto tržně konformních systémů je ve vyspělých zemích věnována dlouhodobě mimořádná pozornost.

Kromě klasických pojišťovacích postupů se na obchodní bázi začaly zhruba v poslední třetině dvacátého století zabývat podporou účasti jednotlivých firem v mezinárodní směně i instituce bankovního sektoru a specializované agentury. Jako nejvýznamnější postupy v tomto směru byly vyvinuty systémy odkupu pohledávek. Jejich společným cílem je zbavit vývozce a dodavatele obecně břemene pohledávek plynoucích z dodavatelských úvěrů. Tyto faktoringové a forfaitingové postupy mají svůj velký význam vzhledem k tomu, že vývozce dostává zaplacenou svoji pohledávku forfaiterem a navíc všechna rizika, počínaje riziky politickými, obchodními přes úvěrové riziko (riziko nezaplacení pohledávky), až po rizika nepříznivého kursového vývoje a změny úrokových sazeb, plně přechází na forfaitera.

Podpora obchodních aktivit firem tak probíhá jak po linii bankovního, tak i pojišťovacího sektoru. Zůstává nicméně skutečností, že přenos rizik ohrožujících splatnost pohledávek na faktoringovou nebo forfaitingovou firmu může být výrazným limitujícím činitelem úspěšnosti těchto operací a to i při zajištění obvyklými záručními instrumenty. Tyto společnosti se pak mohou zabývat jednak pohledávkami omezenějšího rozsahu a jednak musí rigorózněji vyhodnocovat přebírané riziko. Tyto skutečnosti vedou v některých případech k tomu,

že i faktoringové a fofaitingové společnosti vyhledávají služby úvěrových pojišťoven.

Uvedená omezení vystupují obdobně i jako limity zájmu komerčních pojišťoven o krytí úvěrových rizik. Právě skutečnost, že pojištění pohledávek zůstalo mimo zájem (a mnohdy kapacitní možnosti) běžných komerčních pojišťoven vedla v minulosti ke vzniku specializovaných úvěrových pojišťoven. Vzhledem k rozsahu jimi pojišťovaných rizik, resp. rizik, o jejichž pojištění měli a mají vývozci i banky zájem vyvolal postupně, zejména ve druhé polovině dvacátého století potřebu vyšší angažovanosti států v této oblasti.

Konkrétně v oblasti podpory vývozu tak vznikla systémová a institucionální základna pro realizaci státní podpory vývozu ve finanční oblasti, ale i na úseku zpracování zahraničně ekonomických informací o obchodních příležitostech a vyhlašovaných tendrech zejména pro nově vznikající subjekty nebo subjekty prodělávající restrukturalizaci majetkovou nebo výrobního programu. Spoluprací států a podnikatelských organizací vznikla vzájemně propojená soustava institucí se stejnou cílovou funkcí – pomoci vývozu, podpořit ho.

1. Cíl práce a současný stav poznání

S ohledem na současnou situaci na světových trzích a možnou desinterpretaci lze považovat za účelné připomenout zásady, postupy a pravidla státní podpory vývozu a investic tak, jak byla a jsou formulována, dohodnuta a v praxi uplatňována mezinárodními institucemi, exportními bankami a exportními úvěrovými pojišťovnami. Nejde samozřejmě zdaleka o úplný výklad, který by byl možný v rozsahu knižní publikace např. [3], ale o vymezení toho zásadního, co systém státní podpory vývozu v jeho současném pojetí charakterizuje, jaké jsou nové výzvy, které před ním stojí a jaké jsou principiální limity jeho uplatnění.

Jde o to, že těmto institucím je při překonávání současných problémů přikládán mimořádný význam a to jak na úrovni jednotlivých států, ale i v mezinárodním měřítku. Za základní podmínku úspěšného zvládnutí úkolů, které jsou na ně kladeny, lze považovat zejména striktní dodržování principů a pravidel, na nichž je jejich fungování založeno a které až dosud garantovaly neutralitu celého systému z hlediska nutného zachování konkurenčního prostředí v mezinárodním obchodu.

Základními institucemi celého systému je Mezinárodní asociace úvěrových a investičních pojistitelů známá jako Bernská unie, která si právě v roce 2009 připomíná 75. výročí svého vzniku. Nyní sdružuje 51 exportních úvěrových pojišťoven z celého světa. Její činnost je shrnuta ve výroční publikaci [1], kde je jednoznačně dokumentována její dosavadní činnost od krizových třicátých let 20. století shodou okolností do také krizového roku 2009. Její význam spočívá zejména v prosazování takových metod a postupů při pojišťování vývozních úvěrů a investic se státní podporou, které jsou aplikovány shodně jednotlivými úvěrovými pojišťovnami.

Z hlediska praktické realizace státní podpory vývozu a investic má v současnosti nezastupitelný význam činnost Obchodního sekretariátu OECD, v jehož rámci byly formulovány zásady státní podpory prostřednictvím stěžejního dokumentu „The Arrangement on Guidelines for Officially Supported Export Credits", známého jako KONSENSUS OECD. Navíc tato instituce zajišťuje prostřednictvím jednotlivých úvěrových pojišťoven poskytujících své služby se státní podporou a jejich expertů jednotu přístupu k hodnocení teritoriálního rizika jednotlivých zemí, jakož i uplatnění jednotných pravidel tvorby pojistných sazeb používaných v tomto segmentu pojištění tak, aby nebyly narušeny principy volné konkurence vývozců. K tomu využívá zejména závěry a algoritmy obsažené v tzv. Knaepenově balíčku (The Knaepen Package). [8]

Právě na snahy o tržní neutralitu poskytované státní podpory prostřednictvím exportního úvěrového pojištění klade ve svých dokumentech důraz Evropská Unie, která jako „kolektivní" člen zastupuje své členy KONSENSu. Tyto záměry ztělesnila Evropská unie do řady dokumentů a směrnic, jejichž naplňování je pro exportní úvěrové pojišťovny závazné. [9,11,12,13,14]

Paralelně s těmito procesy probíhají i snahy o intenzivnější využití zmíněných bankovních schémat, tedy faktoringu a forfaitingu. Zejména faktoringové transakce jsou orientovány v podstatné míře na ty komodity, které jsou zpravidla obchodovány s odkladem plateb do 180 dnů. Jsou tedy systémem, který oslovuje stejnou resp. podobnou skupinu klientů jako komerční úvěrové pojištění provozované v České republice takovými společnostmi jako KÚPEG, Euler Hermes Čescob a Atradius.

2. Financování a pojišťování vývozu se státní podporou

Prakticky ve všech vyspělých zemích je prvořadá pozornost věnována především podpůrným opatřením věcného a institucionálního charakteru ve sféře financování a pojišťování vývozu. Jde o dlouhodobý trend, který se vyznačuje snahou překonat určité růstové potíže, které často souvisí s celkovým výkonem ekonomiky nebo s odbytovými problémy a s uplatněním jednotlivých ekonomik na mezinárodních trzích.

Není tedy náhodou, že největší zájem o tyto formy podpory vývozu byl po druhé světové válce, kdy většina zemí s tržní ekonomikou začala zakládat exportní úvěrové pojišťovny a exportní banky ve snaze podpořit exportéry a tím obchodní platební bilanci země. Tyto společnosti zabezpečovaly jak pojištění, tak financování exportních úvěrů, kryly krátkodobé i dlouhodobé riziko a rovněž se podílely na projektovém financování.

Druhá významná vlna rozvoje úvěrového pojištění nastala v souvislosti s politicko-ekonomickými změnami ve středo- a východoevropských zemích a s jejich přechodem k tržní ekonomice na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století.

Konečně třetí vlnu mimořádného zájmu o úvěrové pojištění zaznamenáváme právě nyní, kdy světová ekonomika prožívá jeden z nejdramatičtějších propadů v historii.

Právě v těchto obdobích se intenzivněji než kdykoliv jindy projevuje finanční nedostatečnost subjektů mezinárodního obchodu, vývozců, ale i dovozců. V různých obdobích postihují finanční problémy vývozce, jindy zase dovozce.

2.1 Pravidla státní podpory financování a pojišťování vývozních úvěrů

Proto se postupně v ekonomické praxi ustálily různé postupy financování a pojištění vývozních úvěrových rizik se státní podporou. Nicméně nejednotnost poskytování státní podpory by mohla významně poškozovat konkurenční prostředí na mezinárodních trzích. Jde o to povzbudit konkurenci mezi různými vývozci z vývozních zemí OECD na základě kvality a ceny vyváženého zboží a služeb a nikoli na základě nejpříznivějších úředně podporovaných podmínek.

Proto byla zejména od počátku sedmdesátých let postupně formulována shoda, týkající se míry státní podpory a používaných forem, tedy sjednocování postupů zemí v této zásadní otázce. V této souvislosti je nutno připomenout, že ve stejném období probíhaly práce na přípravě jednotného pojistného trhu členských států Evropské Unie.

Z hlediska kvality šlo o procesy paralelní s podobným cílem, ale s jinými politicko-ekonomickými omezeními. Zatímco směrnice ES/EU v oblasti pojišťovnictví obecně směřují k vytvoření jednotného pojistného trhu, vývoj pravidel pro financování a pojištění vývozu se státní podporou směřuje „jen" k jejich jednotnému používání všemi vyspělými zeměmi při striktním zachování jejich neutrálního vlivu na konkurenční prostředí na mezinárodních trzích. Nejde o nižší stupeň koordinace, ale o realizaci možného v situaci potřebného zachování autonomie veřejných rozpočtů členských států EU. Na druhé straně je dohodnutý stupeň sjednocení pravidel formulovaný v Ujednání o mezinárodních pravidlech pro oficiálně (státem - pozn. autoři) podporované vývozní úvěry neboli Konsensus OECD teritoriálně širší a zahrnuje všechny země OECD (zde je EU jako celek zástupcem všech svých členských států).

V souvislosti s tímto konstatováním je však nutno upozornit na to, že i v určitém segmentu pojištění vývozních úvěrových rizik plně platí zásady vymezené ve směrnicích EU, směřujících k vytvoření jednotného pojistného trhu. Jde o tzv. komerční pojištění, kdy pojistitel sjednává zajištění na komerčním principu s komerčními zajistiteli. Naproti tomu v případě pojištění se státní podporou funkci zajistitele plní zpravidla státní rozpočet vystavením záruky za závazky pojistitele vůči klientům/vývozcům.

2.2 Základní principy a zaměření státní podpory

„Ujednání" tedy Konsensus se, z hlediska tématu této statě, týká pravidel:

- státem podporovaných přímých nebo refinančních vývozních úvěrů případně subvencování úrokových rozdílů,
- státní podpory pojištění těchto úvěrů, případně poskytování záruk.

Hlavními způsoby dosažení jednotného postupu v oblasti státní podpory financování a pojišťování vývozních úvěrů jsou:

- systém ohodnocování úvěrového rizika země a klasifikace zemí do sedmi kategorií,

- minimální pojistné sazby (MPR-Minimal premium rates) pro každou kategorii rizika,
- užití přirážek a slev k MPR sazbám vzhledem ke kvalitativním rozdílům u produktů exportních pojišťoven, včetně procentního krytí,
- povolené výjimky s odpovídající slevou z MPR sazeb v případě externalizace vedoucí ke snížení rizika,
- všestranná elektronická výměna informací mezi exportními pojišťovnami,
- pravidelný proces zpětného vyhodnocování, který umožňuje úpravy systému na základě nových zkušeností.

2.2.1 Hlavní zásady hodnocení úvěrového rizika země

Úkolem harmonizovaného postupu odhadu míry rizika je, zda země bude moci obsloužit své zahraniční dluhy. Pro klasifikaci zemí byly vybrány čtyři skupiny indikátorů rizikovosti země, a to:

- platební zkušenosti,
- finanční situace,
- ekonomická situace,
- politická situace.

Klasifikace zemí podle míry teritoriálního (úvěrového rizika) se provádí periodicky na základě výsledků ekonometrického modelu, tzv. modelu CRAM (Credit Assessment Model), který zpracovává aktuální údaje Mezinárodního měnového fondu a Světové banky o finanční a ekonomické situaci klasifikované země a o platební zkušenosti vývozních úvěrových pojišťoven zemí účastníků Konsensu OECD. Cílem tohoto modelu je odhadnout, zda je určitá země schopna splácet své zahraniční dluhy.

Na toto kvantitativní ohodnocení, navazuje ocenění politických rizik a/nebo jiné rizikové faktory, které nebyly modelem vzaty v úvahu. Všechny indikátory ve svém syntetizovaném pojetí vyúsťují do řazení zemí dle komplexní míry jejich rizika do sedmi rizikových skupin.

Výsledky hodnocení rizika platebních zkušeností, finanční situace a ekonomické situace jsou integrovány a dávají výsledné riziko pohybující se mezi 0 % a 100 %, to znamená, že např. výsledek mezi 0 - 20 % značí, že riziko země pro zahraničního dodavatele nebo investora je velmi malé a naopak země, kde integrovaný výsledek je na úrovni 90 - 100 % ukazuje, že vývozy do takové země nebudou s vysokou pravděpodobností uhrazeny a investice ochráněny. Výsledky prvních skupin indikátorů jsou pro účely konečného a komplexního ohodnocení celkového teritoriálního rizika upraveny o vyhodnocení vlivů politických a jiných nekvantifikovatelných faktorů.

Toto hodnocení probíhá pravidelně na úrovni expertů Pracovní skupiny obchodního direktorátu OECD pro exportní úvěry a úvěrové garance, kteří jsou nominování jednotlivými úvěrovými pojišťovnami ze signatářských zemí Konsensu OECD. Jednání probíhají na bázi pevně stanovených zásad a postupů s využitím dohodnuté struktury údajů o ekonomickém, finančním a politickém stavu a vývoji v hodnocených zemích [3].

Podle výsledku vyhodnocení indikátorů platebních zkušeností a finanční i ekonomické situace, jsou země předběžně zařazeny do některé ze 7 rizikových kategorií podle tohoto schématu:

Tab. 1: Rizikové kategorie zemí

Výsledné riziko	Riziková kategorie před úpravou o politické riziko
0 - 20 %	1
20 - 35 %	2
35 - 50 %	3
50 - 65 %	4
65 - 80 %	5
80 - 90 %	6
90 - 100 %	7

Zdroj: [3]

Tato klasifikace je pro účely definitivního zařazení země do rizikové kategorie dále upravena o odhad rizika vyplývajícího z politické situace a/nebo jiných rizikových faktorů, které nelze kvantifikovat a které tudíž nebyly v Modelu zohledněny.

Od zařazení zemí do sedmi rizikových kategorií se logicky odvíjí i výše pojistných sazeb; zde je navíc respektován i charakter dlužníka, kterému jsou v hodnocené zemi vývozy určeny. Rozlišuje se rizika suverénního, veřejného a soukromého dlužníka (zde s podrozdělením – soukromý dlužník, soukromá banka).

2.2.2 Systém pojistných sazeb

Harmonizovaný systém pojistných sazeb rozlišuje pět prvků úvěrového rizika země:

- obecné splátkové moratorium vyhlášené vládou kupujícího, vypůjčovatele, ručitele nebo exportní společností země, která ovlivňuje splátky,
- politické události a/nebo ekonomické potíže mimo území účastníka Ujednání nebo legislativní/administrativní opatření mimo zemi účastníka důvody, která znemožňují nebo pozdržují transfer prostředků vyplácených v úvěrovém kontraktu,
- zákonná opatření přijatá v zemi kupujícího/vypůjčovatele, která považují splátky učiněné v domácí měně za oprávněnou slevu z dluhu, nicméně že, jako výsledek fluktuací měnových kurzů, takové splátky, pokud jsou konvertovány do měny, v níž je pojištění úvěru uzavřeno, již nepokrývají výši dluhu k datu transferu prostředků,
- jiná další opatření nebo rozhodnutí vlády cizí země, která znemožňují splácení úvěru,
- zásahy vyšší moci, které vznikly mimo zemi účastníka Dohody, tj. válka (včetně občanské války), vyvlastnění, revoluce, výtržnosti, občanské nepokoje, cyklony, povodně,zemětřesení, erupce, přílivové vlny a nukleární havárie.

Používané pojistné sazby zohledňují zjištěnou míru rizika dané země a jsou pro všechny účastníky Konsensu OECD závazné a nepodkročitelné. Jde o minimální pojistné sazby, které lze pro pojištění vývozních úvěrů do dané cílové země použít. Úvěrové pojišťovny tak nemohou prostřednictvím jejich dalšího snížení zvýhodňovat klienty ze své země na úkor vývozců z jiných zemí a tím jim poskytovat konkurenční výhodu. Naopak však mohou uplatňovat pojistnou sazbu vyšší a vytvořit si tak určitý prostor pro uplatňování slev.

Základním činitelem, který ovlivňuje velikost minimální pojistné sazby, je zařazení země do rizikové kategorie, avšak minimální pojistné sazby (MPR) jsou ovlivněny několika dalšími faktory. Při stanovení sazeb má významnou úlohu délka rizika, kterou se pro účely výpočtu pojistného rozumí polovina doby čerpání plus celá doba splácení úvěru. Dalšími faktory, které mají vliv na sazbu, jsou způsob a délka splácení vývozního úvěru, využití vyšší akontace než je Konsensem stanovených 15 % hodnoty úvěru nebo kvalita produktu.

Souvislost mezi zařazením země do rizikové kategorie a typem dlužníka na straně jedné a výší pojistné sazby ilustrativně dokumentuje následující graf (Obr. 1).

2.3 Realizace jednotných principů státní podpory

Striktní naplňování uvedených mezinárodně dohodnutých zásad je základní podmínkou bezporuchového chodu mezinárodní směny, oproštěného od nežádoucích projevů protekcionismu. Současný metodický aparát, uplatňovaný při pojišťování úvěrových rizik je totiž založen na jednotných principech stanovení rizikovosti jednotlivých zemí, jakož i na jednotě principů pro stanovení pojistných sazeb. Tyto skutečnosti zajišťují, že pojištění vývozních úvěrových rizik není z hlediska mezinárodního obchodu v rozporu s pravidly svobodné konkurence.

Obr. 1: Výše pojistné sazby dle typu dlužníka v rámci různé rizikovosti zemí

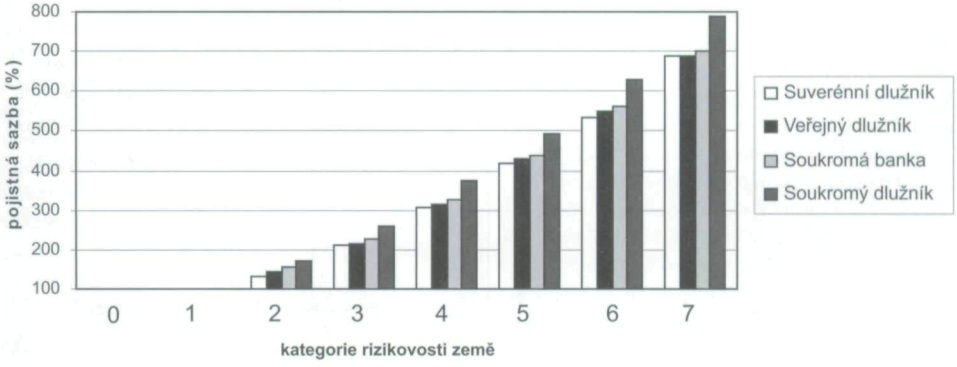

Zdroj: vlastní zpracování

Na jejich účinné společné aplikaci se dlouhodobě podílejí jak signatářské země Konsensu OECD, tak i samotné exportní úvěrové pojišťovny, které jsou sdruženy v Bernské unii. K tomu napomáhá zejména soustavná komunikace mezi členskými pojišťovnami, ale i to, že jednou z jejích nejdůležitějších činností je poradenství, poskytování informací, znalecké posudky a pomoc v oblasti komerčních a teritoriálních rizik, která jsou předmětem pojišťování vývozních úvěrů a zahraničních investic.

Bernská unie, která v letošním roce oslavuje 75 let od svého vzniku, představuje významnou platformu nejen pro koordinaci postupů úvěrových pojišťoven při realizaci společně dohodnutých zásad v oblasti státem podporovaného úvěrového a investičního pojištění, ale i pro jejich samotné formulování. V současnosti má Bernská unie 51 členských státních i soukromých úvěrových a investičních pojišťoven. Objem finančních toků realizovaných členskými pojišťovnami Bernské unie je tak násobně větší než objem transakcí Světové banky.

Druhou významnou formou realizace principů dohodnutých na půdě OECD formou Konsensu je implementace jeho ustanovení do národní legislativy domovských zemí exportních úvěrových pojišťoven a exportních bank poskytujících své pojišťovací a finanční služby se státní podporou. Je namístě zde ihned upřesnit, že nejde, na rozdíl od legislativních procesů uplatňovaných v rámci Evropské unie, o implementaci „povinnou", ale takovou, jejíž potřeba a forma vyplynula z praxe jednotlivých zemí a jejich exportních pojišťoven a bank.

Od legislativních úprav se očekává zejména přesné vymezení předmětu podnikání exportních bank a pojišťoven, včetně jeho omezení u pojišťoven na tržně nezajistitelná rizika, vymezení poskytovaných státních záruk a zajištění přísného oddělení hospodaření s fondy a rezervami pro se státní podporou.

Lze konstatovat, že uvedené legislativně organizační zásady se promítly do legislativy jednotlivých zemí upravující systém pojišťování a financování vývozu se státní podporou.

3. Komerční úvěrové pojištění

Velký význam pro stabilizaci podmínek fungováním vývozců na mezinárodních trzích má i ten segment úvěrového pojištění, který se realizuje bez jakékoli státní podpory a pro který se vžil název komerční pojištění.

Komerční úvěrové pojištění je podpořeno tržním zajištěním a jeho trh je ve vyspělých zemích poměrně rozsáhlý; v řadě těchto zemí funguje ne jedna, ale několik úvěrových pojišťoven, které si vzájemně konkurují. Tato konkurence není však omezena hranicemi jednotlivých zemí, ale probíhá v mezinárodním měřítku. Na rozdíl od státem podporovaného pojištění se zde uplatňují práva zakládat pobočky a poskytovat služby. Na toto pojištění se v plné míře vztahuje pojistná legislativa Evropské unie a jednotlivých členských států.

Obr. 2: Počet podnikových insolvencí ve vybraných zemích západní Evropy

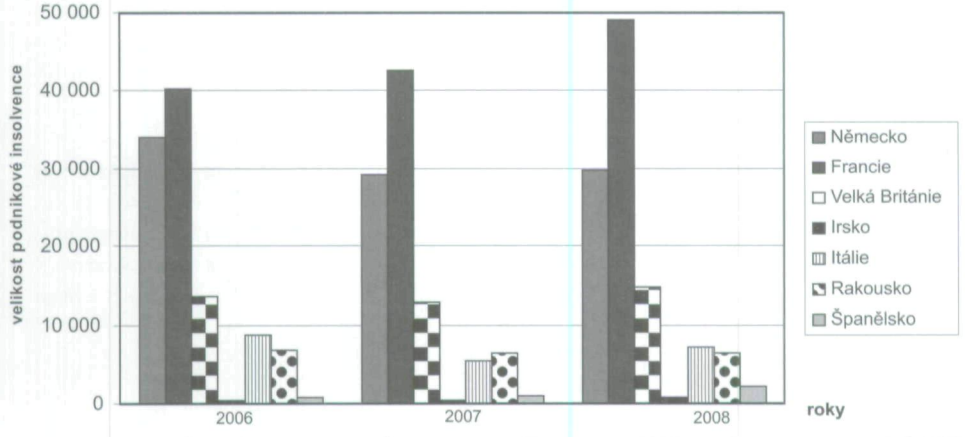

Zdroj: Případy insolvence v České republice a v Evropě v roce 2008 Creditreform, tisková zpráva z 9. 2. 2009

Obr. 3: Meziroční vývoj hrubého domácího produktu (v %)

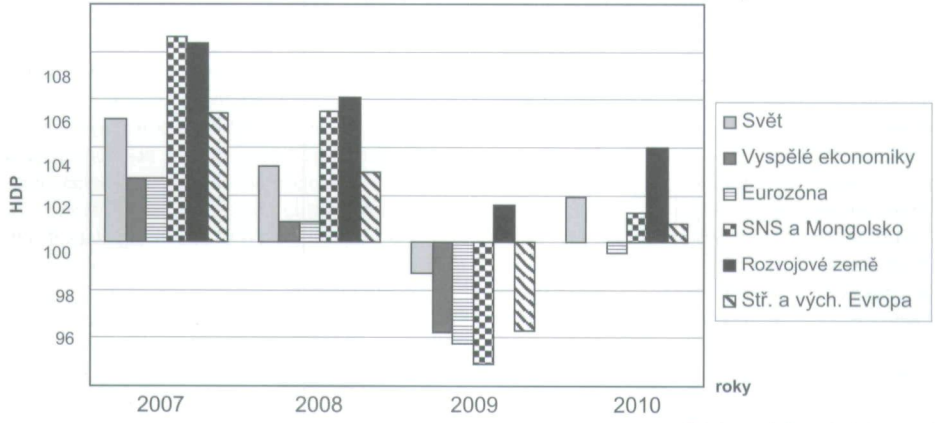

Zdroj: www.imf.org, vlastní zpracování

Komerční pojištění kryje riziko platební neschopnosti a platební nevůle zahraničních dovozců v postavení dlužníka. Jde tedy o případy jejich selhání a to na rozdíl od pojištění se státní podporou, které sice kryje obdobná rizika, avšak jejich příčiny spočívají na ekonomických, finančních a politických podmínkách jejich fungování a také v eventuálních případech přírodních katastrof. Jde tedy o to, že komerční pojištění se zabývá riziky samotných dlužníků, vyvolanými jejich konkrétní ekonomickou a finanční situací. Pak pojištění se státní podporou je určeno k eliminaci rizik, jejichž příčiny lze z hlediska konkrétního dovozce považovat za neovlivnitelná a mají z jeho hlediska povahu vyšší moci.

4. Současná insolventnost a systém úvěrového pojištění

Současná situace světových trhů a pokles ekonomické výkonnosti prakticky všech ekonomik klade nové nároky na systémy pojišťování vývozních úvěrů a investic.

Z následujícího obrázku č. 2 lze vyvodit závěr, že se výrazně prakticky celosvětově zvýšilo nebezpečí vzniku pojistné události nezaplacení pohledávky ze strany dlužníka/dovozce v důsledku celkové ekonomické a finanční situace zemí jejich sídla. Jde o klasický případ nárůstu teritoriálního rizika, který je z hlediska českých vývozců umocněn i tím, že nejtěžší dopady má krize na

Obr. 4: Meziroční vývoj objemu dovozu zboží a služeb (v %)

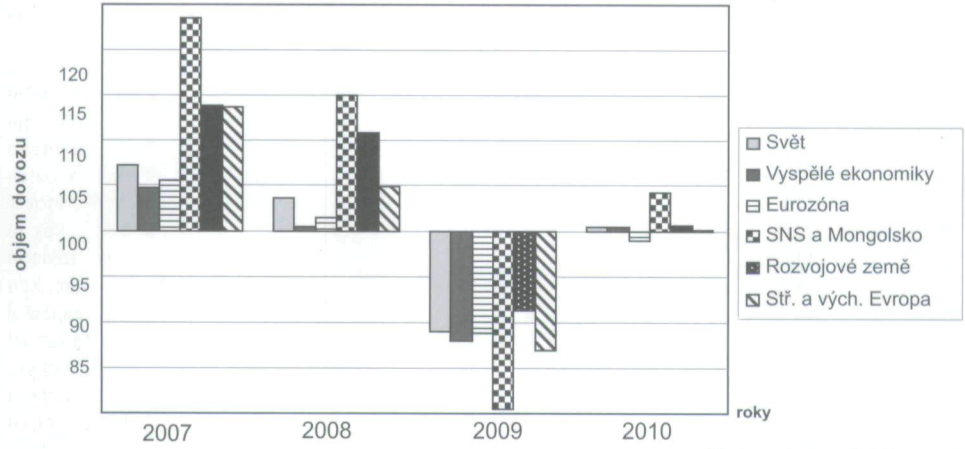

Zdroj: www.imf.org, vlastní zpracování

ekonomický rozvoj a absorpční schopnost ekonomik těch zemí, do kterých směřuje největší část českého vývozu.

Zároveň tvrzení o vyšší rizikovosti vývozu platí jednoznačně i pro vývozy do vyspělých tržních ekonomik zejména EU, kde jejich počet mezi roky 2007 a 2008 vzrostl celkově o 11 % na 150 tisíc případů, ale např. v Dánsku o 55 %, ve Francii o 15 %, ve Španělsku dokonce o 139 %, zatímco v SRN lze výraznější nástup insolvencí očekávat v roce 2009.

Podíváme-li se nyní na odhady publikované Mezinárodním měnovým fondem pak vidíme, jak velké nároky budou kladeny na všechny systémy, jejichž prostřednictvím je podporována mezinárodní směna. Situaci naznačují následující tabulky vypovídající o aktuálním vývoji HDP a objemu dovozu a služeb.

Uvedené údaje i s ohledem na další negativní vývoj je nutno posuzovat i v kontextu s úlohou a možnostmi úvěrových pojišťoven. Pojišťovna musí mít optimální pojistnou kapacitu, kterou se rozumí horní limit pojistné angažovanosti z uzavřených pojistných smluv a smluv o příslibu pojištění, jimiž se na období do konce daného kalendářního roku může exportní pojišťovna smluvně vázat. Tento negativní vývoj je pro úvěrové pojišťovny jednak výzvou k potřebné restrukturalizaci portfolia nabízených služeb, jednak na ně klade další nároky na pohotovost, všestrannost a přesnost analýz, jejichž závěry jsou důležité nejen pro samotné pojišťovny, ale i pro jejich klienty.

Dlouhodobě jsme proto svědky výrazné diverzifikace škály pojistných produktů nabízených exportními úvěrovými pojišťovnami. K základním produktům orientovaným na pojištění pohledávek z dodavatelských a odběratelských úvěrů se postupně produktová řada rozšířila i na pojištění úvěrů na předexportní financování, bankovních záruk vystavovaných za vývozce, zahraničních investic, ale např. i prospekce zahraničního trhu. V současné době jsou exportní úvěrové pojišťovny schopny krýt prakticky všechny typy rizik souvisejících s finančním aranžmá mezinárodních obchodních operací. Rozsah použití „obliby" jednotlivých typů pojistných produktů se často vyvíjí v závislosti na stavu konjunkturní situace v celosvětovém měřítku a zvláště pak v těch zemích, jejichž subjekty se na pojišťované transakci podílejí.

I z hlediska volby aplikovaných pojistných produktů má zcela mimořádný význam řádná ekonomická analýza jak makroekonomické, finanční a politické situace v zemi dovozce – budoucího dlužníka, tak i posouzení ekonomické kondice jeho samotného. Požadavek řádného a všestranného vyhodnocení situace je stěžejním principem práce underwriterů, upisovatelů rizik v těchto pojišťovnách. Ti by měli být schopni posoudit i zkušenosti s platební disciplínou cílových zemí dovozu a jejich subjektů a eventuálně prostřednictvím komerčních oddělení exportních pojišťoven navrhnout vhodné úpravy v koncepci kontraktů, které mají být pojištěny.

Samozřejmým předpokladem pro kvalitní posouzení rizik spojených s pojišťovaným kontraktem je, aby exportní pojišťovny disponovaly dostatečnými informacemi o jednotlivých zemích a firmách. Proto exportní pojišťovny mají poměrně rozsáhlé soubory teritoriálních a firemních analýz, které průběžně analyzují. V kontextu tohoto požadavku vystupuje zvlášť zřetelně potřeba mezinárodní výměny ekonomických informací, probíhající nyní mezi členskými pojišťovnami Bernské unie na elektronické bázi, jakož i specializovaných agentur poskytujících potřebné informace.

Závěr

V současné době je trh úvěrového pojištění jedním z významných segmentů tuzemského, evropského a světového pojistného trhu. Vzhledem k současnému poklesu ekonomik prakticky všech zemí a mezinárodní směny je aktuální intenzivnější využívání té části úvěrového pojištění, která je uskutečňována se státní podporou. Může jít o výrazný nástroj podpory úvěrové aktivity bank financujících mezinárodní směnu, a tím i o zřetelný impuls orientující podnikatelské subjekty na zvýšení jejich obchodních aktivit.

Stejně jako u ostatních pojistných odvětví probíhá i u pojištění vývozních úvěrů dlouhodobě proces sjednocování forem, metod a nástrojů jeho využívání. Nejde však o vytváření jednotného pojistného trhu ve stejném smyslu jako v ostatních pojistných odvětvích. O takovém sjednocování můžeme hovořit jen v tom případě, kdy je toto pojištění poskytováno na komerčním základě a na bázi komerčního zajištění. Naopak tam, kde jde o pojištění se státní podporou, je zajištění pojistných operací realizováno prostřednictvím státního rozpočtu každé země. Je proto v tomto případě obtížné hovořit o jednotném pojistném trhu založeném na právu zakládat pobočky nebo právu poskytovat služby.

Zde jde o jiný způsob „harmonizace". Jde o sjednocení pravidel pro realizaci této státní podpory s cílem podpořit konkurenceschopnost jednotlivých exportérů zemí OECD při zachování určité disciplíny v podpoře vývozu. Proto byla v rámci OECD sjednána pravidla pro financování a pojišťování vývozních úvěrů a investic, která zahrnují způsoby vymezení teritoriálního rizika jednotlivých zemí, metody stanovení pojistných sazeb, délku podporovaných vývozních úvěrů, míru krytí pojistného rizika atd. Tato pravidla byla implementována do právního řádu EU i členských zemí. Přesné naplňování těchto pravidel a ujednání by mohlo být příspěvkem i pro zmírnění protekcionistických tendencí, které se v současné nelehké ekonomické situaci silněji projevují.

Lze se tedy ztotožnit se závěrem uvedeným v [3], kde se uvádí, že „zejména v současné globální ekonomické situaci se z hlediska exportních úvěrových pojišťoven jeví, při zachování konkurenční neutrality systému exportního úvěrového pojištění realizovaného se státní podporou, jako nejúčelnější:

- zachovávat mezinárodně dohodnutá pravidla pojištění vývozních úvěrů a investic se státní podporou,
- v jejich rámci postupovat vůči klientům s maximální flexibilitou,
- uplatňovat nejoptimálnější kombinace pojistných produktů s cílem maximalizovat jejich užitek pro klienty při zachování pravidel finanční bezpečnosti pojišťovny,
- všestranně využívat všechny dostupné zdroje informací o teritoriálních rizicích i o rizicích konkrétních dovozců resp. dlužníků,
- klást důraz a ve vzájemných vztazích exportních úvěrových pojišťoven prohlubovat vzájemnou výměnu zkušeností s platební disciplínou dlužnických zemí a dovozců resp. dlužníků."

Právě dodržování uvedených zásad lze považovat za jednu z výrazných podmínek pro splnění těch očekávání, která jsou na postupy úvěrového pojištění v mezinárodním obchodě kladena. Samozřejmě však nemůže jít o izolované opatření, nicméně jde o jeden z významných kroků mírnících následky krize.

Literatura

[1] *Berne Union 75 – 1934-2009*, London: Exporta Publishing & Events Ltd on behalf of the Berne Union, 2009.

[2] BÖHM, A. *Ekonomika a řízení pojišťoven v podmínkách po vstupu České republiky do Evropské Unie.* 1. vyd. Praha: ASPI Publishing, 2004. ISBN 80-7357-020-03.

[3] BÖHM, A. *Pojištění pohledávek v mezinárodním obchodě.* 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2009. ISBN 978-80-7431-004-1.

[4] BÖHM, A. Pojišťování vývozních úvěrových rizik. *E+M Ekonomie a Management*, 2008, roč. 11, č. 1, s. 99-104. ISSN 1212-3609.

[5] BÖHM, A., JANATKA, F. *Pojištění úvěrových rizik v mezinárodním obchodě.* 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004, str. 51- 204. ISBN 80-247-0816-7.

[6] DAŇHEL, J. *Pojistná teorie.* Praha: Professional Publishing, 2005. ISBN 80-86419-84-3.

[7] *International Monetary Fund, World Economic Outlook Databáze* [on-line]. April 2009. Dostupné z <http://imf.org/external>.

[8] OECD. *Premium and Related Condition: Explanation of The Premium Rules of The Arrangement on Officially Supported Export Credits (The Knaepen Package).* Paris: June 2004.

[9] *První Směrnice Rady 73/239/EEC z 24. července 1973 o koordinaci zákonů, nařízení a správních předpisů týkajících se zahájení a provozování podnikání v přímém jiném než životním pojištění.* In: Pojistné rozpravy č. 4, ČAP, Praha 1999, ISSN 0862-6162.

[10] *Případy insolvence v České republice a v Evropě v roce 2008* [on-line]. Praha: únor 2009. Dostupné z: <http://web.creditform.cz>.

[11] *Rozhodnutí Rady 82/854/EEC z 10. prosince 1982 o pravidlech uplatňovaných v oblasti vývozních garancí a financování vývozu na jisté kontrakty o subdodávkách s partnery v jiných členských zemích Evropských Společenství nebo z nečlenských zemí*

[12] *Rozhodnutí Rady 93/112/EEC* [on-line]. Dostupné z <http://eur-lex.europa.eu>.

[13] *Směrnice Rady 87/343/EEC z 22. června 1987 upravující 1. směrnici 73/239/EEC o koordinaci zákonů, nařízení a správních předpisů týkajících se zahájení a provozování podnikání v přímém jiném než životním pojištění, pokud se týká pojištění úvěru a pojištění záruky (kauce).* In: Pojistné rozpravy č. 4, ČAP, Praha 1999, ISSN 0862-6162.

[14] Směrnice Rady 98/29/EC ze 7. května 1998 o harmonizaci hlavních ustanovení týka-

jících se pojišťování vývozních úvěrů pro transakce se střednědobým a dlouhodobým krytím.
[15] *The Arrangement on Guidelines for Officially Supported Export Credits*, OECD, Paris.
[16] *The Export Credit Arrangement: 1978-2008: Achievements and Challanges Continued!*, OECD, Paris: 2008.

doc. Ing. Arnošt Böhm, CSc.
Technická univerzita v Liberci
Ekonomická fakulta
katedra pojišťovnictví
arnost.bohm@tul.cz

Ing. Kristýna Tůmová
Technická univerzita v Liberci
Ekonomická fakulta
katedra pojišťovnictví
kristyna.tumova@tul.cz

Doručeno redakci: 8. 7. 2009
Recenzováno: 21. 8. 2009, 25. 9. 2009
Schváleno k publikování: 23. 6. 2010

ABSTRACT

THE EXPORT CREDIT INSURANCE IN CURRENT ECONOMIC SITUATION

Arnošt Böhm, Kristýna Tůmová

Credit insurance market is today one of the important segments of domestic, European and world insurance market. As most economies face downturn as well as does the international trade, credit insurance is used intensively, mainly the state supported part. It may be an instrument of support of bank credit activities financing the international trade and therefore an obvious impulse that turns the entrepreneurs onto increase of their business activities.

Long-term process of unification of forms, methods and instruments used in export credit insurance is observed, as well as in other insurance fields. Nevertheless, this is not a single insurance market as we can see in other insurance businesses. This could be only possible in case the insurance is provided on commercial basis with commercial reinsurance. State budget fulfils the role of reinsurance in state supported insurance. Therefore it is difficult to talk single insurance market based on the right to set the branches or provide services.

Another way of "harmonization" is observed. It is unification of rules for state support in order to support competitiveness of individual OECD exporters but still keep the discipline in export support. Thus the rules for financing and insurance of export credits and investments were dealt within OECD. The rules include the ways of description of territorial risks of individual countries, setting the insurance rates, terms of supported export credits or level of insurance cover. These rules were implemented into EU legal system and member states legal systems. Following these rules could bring the benefit of weaker protectionism which is more observed in these days of hard economic situation.

Key Words: *Credit Insurance, Commercial Risks, Territorial Risks, State Support, Harmonization, Unification of the Rules.*

JEL Classification: *G15, G22, F13.*

Copyright of E + M Ekonomie a Management / E+M Economics & Management is the property of Technical University of Liberec, Faculty of Economics and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.